

Teknologisoituvan ruumiin aikakaudella

Man has, as it were, become a kind of prosthetic God. When he puts on all his auxiliary organs he is truly magnificent; but those organs have not grown on to him and they still give him much trouble at times.¹

Ihmisen rationaalisuutta ja kurinalaisuutta korostava ajattelutapa alkoi yleistyä Euroopassa Ranskan vallankumouksen jälkeen. Michel Foucault'n mukaan kurin teknologiat olivat välttämätön edellytys kapitalistisen talousjärjestelmän toteutumiselle ja leviämislle. Yksilön tehtävänä tässä järjestelmässä oli toteuttaa hänelle asetettuja vaatimuksia, olla tehokas ja sopeutuva, järjestelmällisesti ja täydellisesti tuotantokoneistoon sovitautunut osanen.² Markkinat saattoivat laajentua ja kulutuskuulttuuri kehittyä, kunhan säännöt ja kontrollin verkostot olivat kunnossa. Weberiläisen työetiikan mukaan työstä tuli yksilön kutsumus, jonka puitteissa hän saattoi toteuttaa olemassaolonsa tarkoitusta. ”Työ-uskonto” edellytti kuitenkin jatkuvaa ruumiin kontrollointia ja intohimojen hillintää. Niinpä modernin yhteiskunnan perustaksi muodostui vaatimaton ja syyllisyydentuntoinen elämäntapa, josta kaikki sopimaton, kontrollin ulkopuolinen, oli sulkeistettu pois.³

Keskeistä järjestelmän toteutumiseksi oli kurin logiikka, jonka jokaisen yksilön piti omaksua. Tämä logiikka rakentui hierarkioille, tarkkailulle ja normittaville lausunnoille, ja sitä toteuttivat erityisen hienostuneella tavalla monet 1800-luvulla kehittyneet tieteenalat, psykologia ja kriminologia muiden muassa. Niiden tärkeänä tehtävänä oli pystyä määrittelemään keskivertoihminen, jolla oli ”normaali” ruumis ja ”normaali” mieli. Yhtäältä tämä antoi kaikille mahdollisuuden ponnistella ”normaaliuden” saavuttamiseksi ja hyväksytyksi tulemiseksi. Toisaalta käsitykset ruumiiden vertailtavuudesta ja muokattavuudesta loivat pohjan eriarvoisuuden kulttuurille. Ruumiista tuli ”keho”, julkinen näyteikkuna ja tuote, jonka tehtäväksi tuli lunastaa kantajalleen paikka sosiaalisessa ja kulttuurisessa kentässä.⁴

Ruumista koskevan tieteellisen tiedon tuottaminen oli korkeassa kurssissa 1800- ja 1900-lukujen Euroopassa. Tekniikan kehityksellä nähtiin olevan ruumiin toimintaa täydentävä tai laajentava rooli. Monet ajattelijat, kuten Karl Marx *Pääomassaan*, korostivat kuitenkin teknologian roolia ennen kaikkea *työvälineenä* ja ruumiintoimintojen fyysisenä jatkeena.⁵ Eri ruumiintoimintojen *dekonstruktio* – erittely, luokittelu ja arviointi – mahdollisti mahdollisimman tehokkaan *rekonstruktion*, paremman ja pystyvemmän

¹ Sigmund Freud, *Civilization and its Discontents* (1930), sit. Tim Armstrong, *Modernism, Tehcnology, and the Body. A Cultural Study*. Cambridge: Cambridge University Press 1998, 77.

² Ks. Michel Foucault, *The Use of Pleasure: The History of Sexuality*. Vol 2. London: Penguin Books 1992.

³ Katriina Mäkinen, ”Ihmeellinen kone – haave uudesta ihmisestä”. Teoksessa Tapio Onnela, *Vampyyrinainen ja Kenkkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. SKS:n toimituksia 574. Jyväskylä: Gummerus 1992, 32-33.

⁴ *Ibid.*, 27, 34-36.

⁵ Armstrong, *Modernism, Tehcnology, and the Body*, 79-81.

⁶ Konkreettisesti popularisoinnin pyrkimys toteutui muun muassa 1920-luvun saksalaisessa projektissa, "Läpinäkyvän ihmisen" (*Der gläserne Mensch*) rakentamisessa. Läpinäkyvän ihmisen luominen oli osa ihmisruumiin toimintojen tutkimista ja havainnollistamista, kirjaimellisessa mielessä läpinäkyväksi tekemistä. Ks. Mäkinen, "Ihmeellinen kone", 29-30.

⁷ Ks. esim. Armstrong, *Modernism, Tehcnology, and the Body*, 1-10, passim.

⁸ Tuukka Tomperi, "Transhumanismi eli ihmisen ylittämistä – kommentteja keskusteluun ihmisen ja koneen suhteesta". Niin & Näin 1/2001, 19.

⁹ Ibid.

¹⁰ Timo Siivonen, *Kyborgi. Koneen ja ruumiin niveltymisiä subjektissa*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 53. Jyväskylän yliopisto 1996.

¹¹ Ks. aiheesta lisää esim. Jaakko Suominen, "Sähköaivo tietojen

ihmisen luomisen. Tieteen saavutusten popularisoinnilla pystyttiin yksilölle myös näyttämään hänen paikkansa yhteiskunnan jäsenenä. Ruumiin ja yhteiskunnan välille tuotettiin erilaisia analogioita ja vähitellen yksilön edun tilalle saatiin ujutettua ajatus yhteiskunnan edun ensisijaisuudesta.⁶

Teknologian täydentävästä luonteesta ei ole kuitenkaan ollut pitkä matka ajatuksiin teknologian ensisijaisuudesta tai kaikkivoipaisuudesta, jota vasten ihmisruumis näyttäytyy vajaavaisena. Samalla kun teknologian mahdollisuuksiin elämän helpottajana, mukavoittajana ja uusiin ulottuvuuksiin viejänä on luotettu, teknologian asemaa on myös pelätty ja sen tuomiin muutoksen mahdollisuuksiin on suhtauduttu vihamielisesti. Tämä kaksijakoinen suhtautuminen teknologisiin muutosprosesseihin sosio-kulttuurissa kontekstissa näkyy erityisen selvästi modernin aikakauden alusta meidän päiviimme saakka. On keskeistä huomioida, että ruumis ja teknologia ovat viimeisen kahdensadan vuoden ajan olleet erittäin merkittäviä poliittisen, taloudellisen ja kulttuurisen kiinnostuksen kohteita.⁷

* * *

Tänä päivänä teknologia ulottautuu yhä uusille inhimillisen toiminnan alueille. Työelämä ja teollisen tuotannon eri osa-alueet, paikasta toiseen siirtyminen, opiskelu, vapaa-ajan vietto, terveydenhuolto ja sairauksien hoito, kommunikointi, tarkkailu ja valvonta, viihde ja elämys sekä lukemattomat muut olemassaolomme tavat ovat teknologisoitumassa. "Teknologian avulla tuotetaan aina uusia elämänalueita kulutusvalintojemme piiriin", toteaa Tuukka Tomperi.⁸ Oikeastaan voisimme puhua eri elämänalueiden *teknologisoinnista*, sillä teknologisoitumiseen tähtäävät strategiat ovat varsin tietoisia – hyödyttään teknologian laajamittainen käyttöönotto markkinavoimien lisäksi useita muitakin toimijoita. Lisäksi teknologian läheinen sidos "tieteeseen" ja osittain tältä periytyvä erityisasema takaavat sille uskottavuutta lähes missä tahansa diskursseissa:

Kuten lääketieteeseen, teknologiaan on helppo luottaa, koska se rakentuu tieteellisen tietämyksen ja professionaalisen asiantuntemuksen (insinööritaidon) varaan ja lisäksi manifestoi omaa "auctoriteettiaan" päivittäin: teknologia herättää itseensä kohdistuvaa luottamusta, koska arkisessa kokemuksessamme se *pääsääntöisesti* toimii hyvin ja julkisuuskuvasaan näyttäytyy usein yhä hämmästyttävämpien saavutusten ja sankaritekojen voittokulkuna.⁹

Samaan aikaan pohdinnat ihmisen ja koneen suhteesta ovat saaneet uusia ulottuvuuksia. Ihminen käsitetään monissa yhteyksissä edelleen koneelle vastakkaiseksi. Timo Siivosen *Kyborgi*-teoksen mukaisesti ihminen-kone -vastinpari nähdään oksymoronina, ratkaisemattomana ristiriitana diskurssiivisessä tilassa. Ruumis on projekti, jota edelleen pidetään yllä erilaisten "minäteknikiikoiden" ja tarkkailun avulla.¹⁰ Teknologiseen *credoon* tukeutuva postmoderni ihminen ymmärtää itsensä vajavaiseksi, jopa vammaiseksi – puuteolennoiksi, joka tarvitsee teknologista kirkastusta kyetäkseen ylittämään rajoituksensa ja rajansa.

Ihmisen ja koneen suhdetta on usein lähdetty pohtimaan biologis-fysiologisesta alkuasetelmasta. Ihmisen ruumiintoimintojen ja mekaanisen koneen vastaavuuksista on taitettu peistä antiikista lähtien. Yleensä länsimaisen kulttuurin ruumis-kone -suhteesta keskusteltaessa siteerataan ainakin René Descartesia, jonka mukaan ihmisruumis on mekaaninen kone eläinten lailla.

Ihmisen koneenkaltaisuudesta on ollut lyhyt askel siirtää näkökulman painopistettä koneen ihmisenkaltaisuuden pohtimiseen. Ihmisen ”muotoiset” koneet, robotit tai androidit, ovatkin saavuttaneet kulttuuriteoriassa huomattavia asemia erityisesti tieto- ja kommunikaatioteknologisen kehityksen aikakaudella, 1900-luvun puolesta välistä lähtien. Kokonaan oma lukunsa ovat olleet koneen ”inhimillistämiseen” pyrkivät projektit, joita voidaan analysoida muun muassa elokuvista ja tieteissarjoista.¹¹

Descartesin viitoittaman dualistisen interaktionismin mukaan maailma koostuu kahdesta substanssista, hengestä ja materiasta. Tämän käsityksen mukaan ihmisen mieli on vuorovaikutuksessa aivojen kanssa. Ihmisen mieli ja ruumis ovat siis kahteen eri ulottuvuuteen kuuluvia osia, jotka ovat monimuotoisissa vuorovaikutussuhteissa keskenään. Ihminen tarkkailee itseään tietoisesti, ajattelevat kartesiolaiset filosofit. Tämän seurauksena ihmisen ruumiilliset ja osa psyykkisistä toiminnoista voidaan mallintaa, eli ne ovat verrattavissa mekaanisen koneen toimintaan, mutta itse ihmisen ajattelua, ”sielua”, ei voida.

Onko ”sielun mallintaminen” kuitenkaan täysin poissuljettu vaihtoehto? Esimerkkinä uusista teknologisista pyrkimyksistä 2000-luvulla on keinoitekoisten hermoverkkojen kehittäminen. ”Hermoverkkolaskureissa on elektroninen muisti ja keskusyksikkö ja niissä käytettävät ohjelmat ovat jakaantuneet ohjelman kaikkien hermosolujen kytkentöihin. Niiden ohjelmointi tarkoittaa keinoitekoisten neuronien eli hermosolujen kytköksien muuttamista. Eräät koneet muuttavat itse kytkentöjensä voimakkuuksia eli siis oppivat asioita.”¹² Miten oppivat ja keskustelevat koneet eroavat ihmisestä? Kartesiolaisittain vastaisimme, että kone ei ole tietoinen, eli se ei harjoita sellaista ajattelua, joka ei ole spatio-temporaalista. Ihminen voi havaita itsensä vain kokemustensa ja tuntemustensa kautta. Näin ollen ”itsenä oleminen” on kokemista ja kokemusten kimppeä nähdään irrallisena materiasta. Ihminen on toisaalta eläin, toisaalta hänessä on pyrkimyksiä koneen suuntaan. Ihmistä voisikin ajatella linkkinä eläimen ja koneen välissä. Ruumis viittaa elämellisytyteen ja ihmisyksilön sijaintiin spatio-temporaalisessa maailmassa; ajattomaan ja paikattomaan maailmaan ihmisessä puolestaan kuuluu sielu, tietoisuus.¹³

Ruumiin ja sielun välisten kytkentöjen ja merkitysten pohtimisella on tärkeä osansa niissä keskusteluissa, joita käydään ihmisen tulevaisuudesta. Tulevaisuuden pohtiminen ja jopa kokonaan uuden ihmislajin synnyttäminen ovat erityisesti (luonnon)tieteellistä keskustelua inspiroivia teemoja. Eri teknologiset vaihtoehdot uuden ihmislajin tuottamiselle voidaan jakaa kolmeen eri kategoriaan: ensiksikin on mahdollista, että ihmistä pystytään jossain vaiheessa täydentämään erilaisilla mekaanisilla laitteilla siinä määrin, että voidaan puhua uuden ihmislajin synnystä. Toinen vastaava muokkaamisen mahdollisuus on liitetty geenitekologiaan ja kolmanneksi vaihtoehdoksi on väläytelty elävää konetta.¹⁴

Jos tarjolla on sellaisia teknologioita, jotka auttavat ihmistä elämään kauemmin, terveempänä ja tyytyväisempänä kuin aikaisemmin on ollut mahdollista, millaisiin ehdoin niitä voi hyödyntää? Esimerkiksi niin sanotun transhumanistisen ideologian mukaan ihmisen tulisi pyrkiä edistymään, kehittymään ja ylittämään inhimilliset rajoituksensa teknologian avulla, sillä transhumanistisessa diskurssissa teknologia on Tuukka Tomperin luennan mukaan ”hyväksi ihmiselle, se on hyväksi kaikille tasavertaisesti, ja sitä voidaan käyttää kokonaisuutena tavoitellen”.¹⁵ Tällaisissa käytännöllistä

käsitteijänä. Miten tietokoneen ruumista ja älyä rakennettiin 1950- ja 1960-lukujen elokuvissa.” *Wider Screen 1/2000*. http://www.film-o-holic.com/widerscreen/2000/1/sahkoivo_tietojen_kasittelijana.htm. Linkki tarkistettu 25.5.2002.

¹² Petri Järveläinen, ”Ihminen, eläin, kone”. *Esitelmä Tieteiden talossa Helsingissä 5.4.2001*. <http://www.minedu.fi/tieteellisetseurat/lfs/verkko/Petrij.htm>. Linkki tarkistettu 20.5.2002.

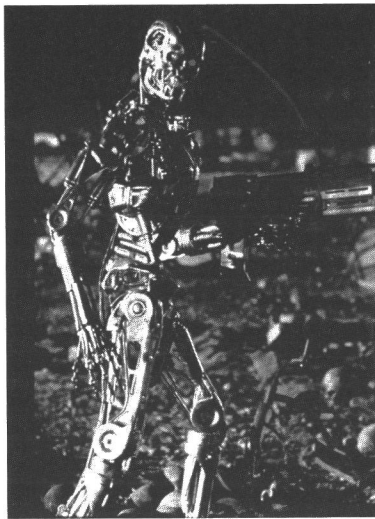
¹³ Järveläinen, ”Ihminen, eläin, kone”.

¹⁴ Järveläinen, ”Ihminen, eläin, kone”.

¹⁵ Tomperi, ”Transhumanismi eli ihmisen ylittämisestä”, 15-16.

¹⁶ Ks. Robbie Davis-Floyd ja Joseph Dumit, *Cyborg Babies. From Techno-Sex to Techno-Tots*. New York: Routledge 1998.

¹⁷ Tomperi, "Transhumanismi eli ihmisen ylittämisestä", 20.

Pelastaako teknologisoituminen ruumiin? (Terminator 2, kuva SEA.)

kuvallistajia uneksimaan automaatiosta ja yhä tihevästä elämystuotannosta. Teknodiskurssien ajallisena ulottuvuutena on yleensä ollut yksioikoisesti "tulevaisuus", eikä teknologian roolin pohtimista ole useinkaan ulotettu menneisyyden ihmisyhteisöjen tarkasteluun. Tulevaisuus-orientaatio saattaa estää meitä myös näkemästä tämän päivän teknologista diffuusiota. Käytännössä olemme jo pitkään eläneet kokemusmaailmassa, josta luovutamme päivä päivältä yhä uusia alueita koneiden "käsiin". Yksi teknologisoituneimmista ihmiselämän osa-alueista on lisääntyminen ja lasten sosiaalistaminen teknokulttuurin käytäntöihin.¹⁶ Elämä länsimaisissa yhteiskunnissa on monin tavoin teknologian läpäisemää:

Uusi media ja uudet laitteet voitaisiin nähdä "soluttautujina", joiden avulla ekonomiset järjestelmät kykenevät tunkeutumaan syvemmälle arkielämäämme kuin mikään byrokraattinen sovellus aikaisemmin: me teknologistuneissa maissa päästämme koneen sinne, minne emme päästäisi yhtäkään toista ihmistä: koneista on tullut varsinaisia elämänkumppaneitamme.¹⁷

* * *

Tässä *Lähikuvan* numerossa ihmisen ja teknologian yhteenkytkeytymät ovat kuitenkin ensisijaisesti diskursiivista peliä, joiden puitteissa voidaan tarkastella *kyborgin* kaltaisia käsitteitä ja tutkia niiden vaikutusalueita. Numero on omistettu "ruumiille", jota uhkaavat ulkoa tulevat vaarat, joka on läsnä ajattelun rakenteissa, joka ponnistelee saavuttaakseen hurjat tavoitteensa ja joka tukeutuu koneeseen ja teknologiaan pystyäkseen tyydyttämään itsensä.

Teemanumeron ensimmäisessä artikkelissa Kimmo Ahonen tarkastelee dehumanisaation teemaa erityisesti 1950-luvun klassisessa tieteiskauhuelokuvassa *Avaruuden pirut*. Hänen mukaansa avaruuden asukkien invaasiosta amerikkalaiseen pikkukaupunki-idylliin tekee mielenkiintoisen sen suhteuttaminen aikakauden sisä- ja ulkopoliittisiin keskusteluihin. Siinä missä perinteisempien kauhuelokuvien hirviöt tappavat ruumiin, "modernien" sci-fi -jännäreiden ulkoavaruudesta hyökkäävät monsterit vievät ihmiseltä sielun. Näin ihminen menettää sen ainoan ominaisuuden, joka erottaa hänet eläimestä tai koneesta. Aikakauden elokuvissa muukalaisten kynsiin joutuneet ihmiset menettävät minuutensa ja tietoisuutensa, ja siinä samalla koko inhimillisen olemassaolonsa ytimen.

Toisessa artikkelissa Pia Tikan aiheena on Sergei Eisensteinin ajattelu ja hänen käyttämänsä kuvakieli kehollisen mielen näkökulmasta. Tikka pohtii tekstissään laajasti ajattelun ja kehollisen orientaation välistä suhdetta. Tätä hän valottaa lukemalla Eisensteinin tekstejä sekä kehollisen mielen teoriaa. Hän on kiinnostunut ennen kaikkea kysymään, miten liikkuvan kuvan merkitykset muodostuvat havaintoprosessissa ja kuinka pitkälti mielensisäisiä merkityksiä voidaan ylipäänsä jakaa yhteisöllisesti. Eisensteinin elokuvakerontaa suhteutetaan laajasti ajatteluun, joka on aina kehollista.

Janne Rovio tutkii tekstissään tunnetun kehonrakentaja-näyttelijän, Jean-Claude Van Dammen, hirviömäistä kuvaa elokuvassa *Death Warrant*. Hän tarkastelee ruumista speaktaakkelina, joka samanaikaisesti pyrkii sekä ylittämään ihmisruumiille asetetut rajoitteet että huolehtimaan niiden sisäpuolella pysymisestä. Erityisesti hirviömäisyyden uhka vaanii bodarimiehiä, jotka täydellisen esteettisyyden tavoittelussaan saattavat joskus lipsahtaa ylilotteuttamisen puolelle. Näin sankarimies joutuu elokuvassa feminiiniseksi koodatun ”hirviön” tilalle paljastamaan heikkoutensa ja esittelemään itseään fyysisesti haavoittuvana. Ruumiin spektakelisointi tapahtuu kärsimyksen ja kidutuksen kautta.

Hannu Eerikäinen tarttuu artikkelissaan kiinnostavaan ja vaikeaan teemaan: ruumiin, koneen ja halun metamorfoosiin post-teoriassa. Hänen mukaansa postmodernilla ajalla ruumiista on tullut teoriahalun ehdoton kohde, jopa pakkomielle. Ruumista ei post-teoriassa nimittäin käsitetä niinkään ruumiillisuuden kautta, vaan teknologisten toiveiden ja pelkojen projektiopintana. Ruumiin kautta päästään näin ollen käsittelemään kysymystä teoriasta ja konehalusta, kaipuusta koneen piiriin. Teknologian avulla ruumis pääsee rajoitteistaan eroon; se voi ylittää itsensä, korvata fysiologiansa ja biologiansa teknologialla. Kun ruumis on palautettu organismin tasolle, se voidaan synnyttää uudelleen teknologiassa. Näin ihmisestä tulee teknologian jatke eikä toisinpäin.

Tämän lehden neljä artikkelia valottavat kukin hyvin eri perspektiiveistä 2000-luvun alussa käytäviä keskusteluja ruumiin, mielen ja teknologian välisistä suhteista. Niistä näkyy, että ruumiin problematiikkaa voi tarkastella niin historiallisesti kontekstualisoiden kuin yksittäisten elokuvien analyttisen lähiluvun avulla. Toisaalta ruumis voi olla kirjoituksessa läsnä orientaation tasolla, kun keskeisimpänä tutkimisen kohteena ovat mielen toiminta ja ajattelun rakenteet. Teoreettisesti, tai Eerikäisen sanoin *post-teoreettisesti*, ruumis nähdään kiinnostavana – ei ruumiillisuutensa takia, vaan siihen sisältyvän uudelleenmuotoutumisen mahdollisuuden takia. Kun ruumis pääsee biologiastaan yli, se voi konstruoida itsensä uudelleen teknologisenä objektina. Näin ruumiista tulee ”tekno-olento”, jonka halu suuntautuu kohti sen omaa keinoruumista ja sen täydellistämistä.

Tämän teemanumeron tekstit ovat yrityksiä ymmärtää, miksi teknologisoituvan ruumiin idea on yhtäältä vapauttava, mutta toisaalta kahlitseva. Teknologiseen kehitykseen vannonvalla aikakaudellamme kaikki keskustelut ruumiin paikasta ja tehtävästä audiovisuaalisessa mediassa ja kulttuurissa ovat merkittäviä. Erityisesti Suomessa, jossa aikamme seuraava uskonkappale nojautuu bioteknologiseen imperatiiviin, ruumiin ja teknologian suhteen purkamisen soisi olevan monimuotoinen ja poikkitieteellinen keskustelunaihe.

Turussa 25.5.2002,
Tanja Sihvonon